

6.5. Розкол у баптизмі у 60-ті роки та його наслідки

Не все у внутрішній обстановці в союзі баптистів було добре. Нерідкими були випадки адміністрування з боку старших пресвітерів. Досить часто пресвітери помісних громад не обиралися самими громадами, а призначалися старшими пресвітерами та центральним керівництвом, що являло собою досить серйозний відхід від євангельсько-баптистського розуміння церковного устрою. До того ж бували випадки, коли старші пресвітери забороняли допомагати заарештованим віруючим та їх родинам. Починаючи з 1947 р., керівництво Союзу на сторінках «Братського вісника» почало розмову про необхідність зменшення кількості хрещень, обґрунтовуючи ці явища тим, що дуже часто до хрещення допускалися «нестверджені вірою» молоді люди, не готові до нього. Віруючі закликалися до святкування державних свят, а пресвітерам наказувалось виховувати їх у дусі радянського патріотизму. Багато з пресвітерів, пам'ятаючи переслідування і терор тридцятих років, з усіх сил намагались зберегти рядових віруючих, приймаючи вогонь на себе і підкоряючись деяким вимогам офіційної влади. Дуже часто вони грали «подвійну гру», погоджуючись з частиною вимог, щоб усіма можливими та неможливими засобами зберегти регулярне богослужіння.

Така подвійність призводила до зростання невдоволення діями керівництва, особливо з боку молоді. У 1959-1960 рр. на Україні внаслідок пробудження серед молоді, незалежно від офіційного керівництва баптистського Союзу, було нелегально створено Союз молоді ЄХБ з центром в Одесі. Очолив цей Союз Й.Д.Бондаренко. В межах баптистського Союзу проводилась активна євангельська праця. Така активна позиція саме молоді пояснювалася як рисами, характерними для молоді, так й тим, що молоді віруючі не зазнали страшного сталінського терору, а тому не мали того страху, який мали віруючі похилого віку.

Авторитет ВРЄХБ почав падати ще й тому, що її керівництво (Всесоюзна Рада) не відважилося реагувати на масові випадки відмови в реєстрації та її анулювання, що вело до закриття громад.

На сторінках офіційного баптистського органа «Братський вісник» не подавалося інформації про закриття громад, тільки інколи мова йшла про те, що одна громада виявила бажання приєднатися до іншої.¹ Об'єднання громад було єдиним шляхом, яким старші пресвітери в той час намагалися врятувати легальний стан віруючих та можливість більш-менш офіційно збиратися для богослужінь. Поскільки Союз ЄХБ об'єднував лише зареєстровані громади, досить значна частина євангельсько-баптистських церков знаходилась поза союзом і була під жорстоким вогнем репресій.

Але така не дуже стійка позиція керівництва, хоча й допомагала врятувати богослужіння та церковне життя, в той же час призводила й до розділення у самих церквах: частина віруючих, засуджуючи дії керівництва, виходила з громади. Складалась досить небезпечна обстановка, але навіть якось обговорити її та чинники, що призвели до неї, не було можливості, тому що з'їзд, згідно з Положенням, не передбачався. Це привело до того, що склад ВРЄХБ не оновлювався, відбувалось лише дообрання членів замість тих, що вибули з фізичних причин.

Вже наприкінці 50-х р. з'являються групи віруючих, що відокремились за вказаними мотивами від своїх церков. На сторінках «Братського вісника» з'являються статті, в яких засуджувалось це відокремлення і характеризувалось, як дії сатани.² Тим, хто бачив гріх у церкві, рекомендувалось тільки умовляти винних, а якщо це не буде прийнято позитивно — терпіти та молитися, але не відділятися від церкви.³

Усе це послужило передумовами того розділення в євангельсько-баптистському братстві, яке відбулось на початку 60-х років ХХ ст. Безпосередньою причиною розділення послужило розповсюдження двох документів ВРЄХБ, які повинні були направляти усю діяльність помісних церков євангельських християн-баптистів. Це було нове Положення

¹ Див.: наприклад: Братский вестник. — 1961. — № 5-6. — С. 119.

² Див.: Братский вестник. — 1958. — № 5-6. — С. 35-36.

³ Там само.

про Союз євангельських християн-баптистів та Інструктивний лист старшим пресвітерам ВРЄХБ.

Вони були прийняті на пленумі ВРЄХБ, який відбувся з 25 по 29 грудня 1959 р. На цьому пленумі Я.І.Жидков заявив, що зростання церков викликає незадоволення серед «людей, які належать до іншої ідеології», а тому «Рада з релігійних культів дає зрозуміти, щоб ми увійшли до берегів».¹ Це й було зроблено на пленумі. Згідно з новим Положенням з'їзд також не передбачався. Вимагалось максимально обмежити хрещення віруючих віком з 18 до 30 років. Інструктивний лист взагалі вимагав покінчити з гонитвою за кількістю віруючих. Проповідувати мали право лише пресвітер, члени виконавчого органу та ревізійної комісії. Тобто проповідувати у церкві могли лише декілька осіб (4-5), що також суперечило звичайній практиці, прийнятій в євангельсько-баптистських церквах. Під час богослужінь потрібно було уникати закликів до публічного покаяння, тобто практично вимагалось відступити від ідеї євангелізації, якій баптисти були вірні впродовж усієї своєї історії.

Відповідальність за виконання цих вимог, згідно з Інструктивним листом, покладалась на пресвітера церкви. Згідно з Листом пресвітер, щоб не допускати неблагочинності під час богослужіння, не повинен був допускати концертних хорових виступів, використання оркестру, декламації віршів, тобто усього того, що складало й складає звичайну практику богослужінь у євангельсько-баптистських церквах. Духовні потреби могли задовольнятися лише у приміщенні зареєстрованої церкви. Але пунктом, який викликав найбільше обурення віруючих, була заборона допускати дітей на богослужіння. Лист закінчувався такими словами: «У минулому... в деяких наших громадах відбувалось порушення законодавства про культу: були випадки хрещення осіб молодше 18 років; надавалась матеріальна підтримка з коштів громади; улаштувались біблійні та інші, спеціального характеру, зібрання... та бували інші порушення радянського законодавства про культу. Усе це необхідно тепер зжити в наших громадах».² Текст цих документів, безсумнівно, був підготовлений державними органами, а члени ВРЄХБ повинні були тільки його підписати. Ідеї цих документів досить схожі з

¹ История евангельских христиан-баптистов в СССР. — С. 240.

² По пути возрождения. — М., 1989. — С. 26-27.

Положенням 1929 року. Якщо тоді влада боролась з віруючими за допомогою законодавства, то зараз було вирішено покінчити з рухом євангельських християн-баптистів зсередини.

Супротивники ВРЄХБ вважають, що її члени просто були змушені зробити це, бо в іншому випадку їх чекав новий арешт, і це, можливо, так і було б. Всесоюзна Рада, очевидно, керувалась бажанням «зберегти тих, кого Христос доручив їй пасти, як членів Його Церкви». Такий мотив відчувається в її тогочасних діях.

Звичайно, що ці документи не могли бути позитивно зустрінуті багатьма віруючими. Більша частина церков, яким були направлені ці документи, або не дала відповіді, або висловила своє обурення. Досить часто, отримавши ці документи, пресвітер скликав церковну раду, яка після їх читання, приймала рішення знищити їх та не доводити до відома церкви. А іноді таке рішення приймав сам пресвітер, не знайомлячи з ними навіть членів церковної ради. Але слід зазначити, що були й ті громади, які почали послідовно проводити положення цих документів у життя. Знаходились навіть такі віруючі, які стояли біля дверей молитовного будинку, щоб не допускати дітей на богослужіння (багато хто з них потім каявся в цьому). Мотивація була така: якщо ми не будемо притримуватись цих положень, то влада закриє взагалі наш молитовний будинок. Так міркувало й керівництво союзу. Наприклад, О.В.Карєв називав Положення та Інструктивний лист двома рейками, «по яких йде наше братство». Далі він заявляв: «Не визнавати цих документів — значить йти проти влади».¹ Тобто, недвозначно визнавалось те, що ці документи служать інтересам не євангельсько-баптистського братства, а державної влади. Слід пам'ятати, що в той час держава взяла курс на будівництво комунізму, в якому віруючим не знаходилося місця, й програма дій М.С.Хрущова була в тому, щоб «показати останнього віруючого по телебаченню у 1980 році».

Цікаво, що керівництво Союзу не опублікувало ці важливі документи на сторінках «Братського вісника», віддаючи досить багато сторінок у ньому інформації про різного роду миротворчі конференції, демонструючи тим самим подвійність свого становища.

¹ По пути возрождения. — М., 1989. — С. 36.

Прийняття цих документів призвело до розділення в баптизмі, бо ті, хто не погодився з їх положеннями, виходили зі складу реєстрованих церков, що підпорядковувались ВРЄХБ. Незгідних з документами просто виключали зі складу членів реєстрованої церкви. Своє обурення висловили й віруючі нереєстрованих церков. Результатом цього була поява у 1960-1961 рр. ініціативної групи, яка ставила своєю метою скликання всесоюзного з'їзду євангельських християн-баптистів. Ядро цієї групи було обрано на членському зібрані нереєстрованої громади м.Узлова (Тульська обл.), де пресвітерське служіння звершував Геннадій Костянтинович Крючков, який й очолив ініціативну групу. До її складу входили й баптисти з України: з самого початку О.Ф.Прокоф'єв, а трохи пізніше — І. Я. Антонов з Кіровограда, М.Т.Шаптала з Ханженково Сталінської (Донецької) області¹ та інші. Перша нарада ініціативної групи відбулась (звісна річ, нелегально) у м.Харкові.

Члени групи у серпні 1961 р. двічі звертались до ВРЄХБ з пропозицією про скликання надзвичайного всесоюзного з'їзду. Спочатку члени ініціативної групи вручили Жидкову та Кареву «Послання президії ВРЄХБ». А через декілька тижнів відбулась ще розмова по телефону між О.В.Каревим та Г.К.Крючковим. Пропозиція про скликання з'їзду не була прийнята. Карєв посилався на те, що Рада у справах релігійних культів не дала своєї відповіді. Ще через три місяці, під час розмови Крюčkова та інших членів ініціативної групи з керівництвом ВРЄХБ, О.В.Карєв остаточно заявив: «Нам доручено сказати вам, що голова Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР уповноважив нас заявити вам про те, що з'їзд не буде дозволено ні за яких обставин...».² Слід зазначити, що члени ініціативної групи не дуже сподівались на позитивну реакцію та реально оцінювали положення ВРЄХБ, яка знаходилась під жорстким контролем з боку державної влади. Так, через 25 років з того часу, члени тодішньої ініціативної групи згадували про ті події: «Повне невір'я офіційних працівників у можливість проведення такого

¹ Незадовго до розділення М.Т.Шапталі дається з боку старшого пресвітера по області І.Я.Татарченко досить виразна характеристика: «відданий ділу Божому пресвітер» // Братський вестник. — 1960. — № 3. — С. 68.

² По пути возрождения. — С. 34.

з'їзду — цілком зрозуміле. Знаходячись під абсолютним контролем з боку атеїстичних органів, служителі ВРЄХБ не мали права без їх дозволу навіть пленум скликати, тобто зібратись у кількості п'ять-десять осіб для вирішення будь-яких внутрішньоцерковних питань. Про такий дозвіл вони могли просити цілий рік (!) — й не отримати позитивної відповіді.¹ Сам Карєв у приватній розмові з Крючковим досить ясно аналізував те, що відбувалось: «У свій час ми дали надіти на себе зашморг, а тепер затягуємося з кожним днем все тугіше».² Карєв реально розумів умови, в яких євангельським християнам-баптистам приходилось звершувати своє служіння. В одному з листів до оргкомітету він писав: «Труднощі для дітей Божих створюються законами нашої країни. Небувала в історії людства за своїм розмахом та силою боротьба з релігією, яка проводиться в нашій країні..., от що народжувало, народжує та буде народжувати страждання й «дітей» й «батьків».³ Водночас на сторінках офіційного «Братського вісника» заявлялося діаметрально протилежне: «З проголошенням радянським урядом свободи совісті євангельські християни-баптисти мали можливість безперешкодно продовжувати свою діяльність в області проповіді Євангелія, організації та виховання своїх громад та видавництва духовної літератури та підготовки своїх духовних служителів»⁴.

Тоді Ініціативна група звернулась до помісних церков зі своїми посланнями. В них керівництво ВРЄХБ звинувачувалося у малодушності, відступі від істини, у зв'язках зі світом та проведенні програми атеїзму. У першому посланні говорилося про те, що євангельські християни-баптисти стали на шлях відступу від Господа та лишилися Його благословіннь ще у 20-ті рр. Ініціативна група пропонувала братству відділитися від Всесоюзної Ради ЄХБ на підставі вказівок ап. Павла у 2 Кор. 6:14-17 та клопотати перед державною владою про проведення з'їзду. Перші документи ініціативної групи, незважаючи на те, що до її складу входило декілька осіб, були підписані лише двома: Г.К.Крючковим та О.Ф.Прокоф'євим. Це робилось для того, щоб

¹ Вестник Истины. — 1986. — № 3-4. — С. 33.

² По пути возрождения. — С. 15.

³ Там само. — С. 17-18.

⁴ Братский вестник. — 1970. — № 2. — С. 5-7.

у випадку арешту тих, хто підписав ці документи, а такий арешт можна було програмувати, інші члени ініціативної групи могли б продовжувати свою діяльність.

Але керівництво ініціативної групи у своєму справедливому обуренні зробило декілька помилок. Перша з них була стратегічного характеру.

Представники Ради у справах релігій та органів безпеки, які ініціювали прийняття та розповсюдження Інструктивного листа, були досвідченими та далекозорими політиками. Вони добре розуміли наслідки своїх дії, тому не могли не передбачити розколу в баптистських церквах, маючи великий досвід проведення таких розкольніцьких акцій в середовищі політичних партій та інших релігійних організацій, зокрема досвід боротьби з православною церквою. Вони прогнозували саме такий сценарій дій. Тому, очевидно, з боку влади все робилось для того, щоб спровокувати розкол, а потім мати можливість шляхом найменшого опору боротися з кожним угрупованням, наштовхуючи їх одне на одне.

По суті, так і розгорталися події. Звичайно, з тих подій минуло небагато часу, і зараз ще важко оцінити всі нюанси та політичні, емоційні й інші мотиви, що визначали події 60-х рр. Але певна річ, єдність віруючих була на користь ЄХБ, а розділення на користь їхніх опонентів, тобто атеїстичної держави. Якби члени Ініціативної групи у своїй критиці ВРЄХБ не пішли на розкол, а зберегли єдність, то церкви ЄХБ, можливо, були б значно міцніші, як це демонструє практика тих регіонів, де розколу вдалось уникнути.

Члени ініціативної групи повинні були зробити наступний крок і обґрунтувати свої дії догматично та біблійним авторитетом. І тут їх чекала наступна пастка — догматична помилка. Вони поділяли церкви ЄХБ на «погибаючі» та «спасаючі». Тобто ті церкви, які залишались у складі Всесоюзної Ради ЄХБ, проголошувались «погибаючими», а їх члени — позбавленими спасіння. Церкви ж, що пішли за ініціативною групою, проголошувались «спасаючими». Це була досить серйозна, але неминуха помилка, бо згідно з євангельсько-баптистським віровченням спасає не церква, а лише Ісус Христос. І хоча керівництво ініціативної групи офіційно заперечувало такі погляди, але у заявах, які вміщувались в їхніх часописах, воно послідовно проводило саме та-

ку точку зору.¹ Таку помилку не можна було не зробити, якщо ступити на шлях відокремлення і пошуку особливої святості. Усі сепаратистсько налаштовані групи впродовж всієї історії Церкви роблять таку ж саму догматичну помилку, бо вона неминуче диктується логікою сепаратизму. Так було з новаціанами та іншими групами у другому столітті, з донатистами в четвертому, які прагнули досягти святості шляхом відокремлення від основної маси віруючих.

Оцінюючи заяву Ініціативної групи щодо «відступлення братства від Господа ще у двадцяті роки», можна погодитись з С.П.Фадюхіним, який піддав цей пункт нищівній критиці, заявивши, що «такий висновок можуть зробити лише ті, хто в силу своєї молодості, не встиг познайомитися з історією нашого братства..., або ж ті, які...перекручують... факти, що увійшли в історію церкви нашої країни.²»

Деякі дослідники шукають богословську причину розколу у відстоюванні саме баптистських принципів. У перші роки це до деякої міри могло бути справедливим, якщо згадати, що керівництво Всесоюзнаї Ради ЄХБ переважно складалось з колишніх євангельських християн. А розкол проходив саме у євангельсько-баптистському середовищі. Церкви, що відійшли від Всесоюзнаї Ради ЄХБ, не мали у своїх лавах п'ятидесятників, тобто були більш монолітні за своїм віровченням, хоча нереєстровані п'ятидесятники кілька разів звертались до керівництва нового руху з пропозиціями про об'єднання. Згодом саме послідовники ініціативної групи опинились на більш армініанських позиціях, ніж ВРЄХБ, хоча ці позиції не знайшли свого прямого відбиття у їх віросповідних документах. Керівники ініціативної групи, особливо Прокоф'єв, категорично висловлювались проти військової присяги.

У середовищі нинішнього українського баптизму, оцінюючи феномен розколу, вказують і на таку причину, як споконвічний конфлікт між батьками та дітьми. Більшу частину прихильників ініціативної групи складала саме молодь. Це викликало й проблеми, бо серед прихильників ініціативної групи у перші роки її існування катастрофічно не вистачало висвячених служителів. Тобто церкви, що створювались з

¹ Див.: Г.К.Крючков. Главное достояние пробуждения, С.Н.Мисирук. Две церкви // Вестник Истины. — 1986. — № 3-4. — С. 7, 8, 11.

² Братский вестник. — 1966. — № 6. — С. 64.

числа відлучених з офіційних церков, часто не мали служителів. Це призвело до того, що першочерговим завданням членів ініціативної групи було посвячення служителів з числа молоді для нових громад. У свою чергу це призвело до нових проблем, які виникли після того, як більш старших братів було заарештовано. Проблеми виникли через те, що нове покоління служителів досить часто не мало ні досвіду, ні мудрості, притаманних досвідченим служителям.

Листи помісних церков з клопотанням про дозвіл на проведення всесоюзного з'їзду викликали гоніння відносно як керівників ініціативної групи, так і тих, хто підписував ці листи. Церкви, які відійшли від ВРЄХБ, не отримали реєстрації. Саме їх існування та богослужіння вважалося незаконним. Це призводило до розгону богослужінь, відбирання або руйнування молитовних будинків і арешту керівників та активних членів.

Але незважаючи на досить складні умови, новий рух набирив сили. Здається, державна влада, навіть прогнозуючи розкол, не очікувала таких масштабних наслідків. З 29 листопада по 2 грудня 1961 року відбувся розширений пленум ВРЄХБ, спеціально присвячений питанню щодо дій ініціативної групи, на якому, крім членів ВРЄХБ та Ревізійної комісії, було присутніх ще 19 старших пресвітерів. На цьому пленумі О.В.Карев заявив, що ґрунт для активізації ініціативною групою своєї діяльності є сприятливим. На пленумі звучали голоси з пропозицією про скликання з'їзду. Прихильником скликання з'їзду був старший пресвітер по Україні О.Л.Андріїв. Було проведено порівняння пунктів Положення та Інструктивного листа з віровченням ЄХБ, Статутом, що був запропонований ініціативною групою, та діючою постановою 1929 р. «Про релігійні об'єднання». Виявлено невідповідність пунктів Положення та Інструктивного листа як віровченню, так навіть й діючому законодавству. Після цього було вирішено звернутись до державних органів за дозволом на проведення з'їзду. У 1961-1962 рр. керівництво Всесоюзної Ради ЄХБ тричі зверталось до Ради у справах релігій при Раді Міністрів СРСР, подаючи їй прохання про дозвіл на проведення з'їзду та результати порівняння пунктів Положення та Інструктивного листа з чинним законодавством. На з'їзді планувалось прийняти новий Статут Союзу ЄХБ. Але з боку влади не було отримано позитивної відповіді, і це ще раз підтверджує її рішучий намір, спрямований на розкол.

1962 р. на нараді членів ініціативної групи прийнято рішення створити Організаційний комітет по скликанню всесоюзного з'їзду ЄХБ. Цей крок ініціативної групи, як пояснював Крючков, був важливий тим, що ініціативна група виконала своє призначення, закликавши віруючих клопотати про проведення з'їзду. Для організації ж проведення з'їзду потрібен був Оргкомітет. У зверненні Оргкомітету до церков говорилося: «З'їзд потрібен нам не для галасливих промов, а для того, щоб зібралися посланці церков... та й сказали: «Прости нам, Всемилюючий Боже, Ти бачиш, як усе погано в нашому служінні, бо багато хто з служителів відступив від святих Твоїх повелінь...».¹ Але неодноразові звернення з боку Оргкомітету та помісних церков, його прихильників, до державної влади за дозволом на проведення з'їзду не мали жодних наслідків, крім посилення утисків.

На засіданні Оргкомітету того ж 1962 р. було повідомлено про відлучення від церкви спочатку 27 членів Всесоюзної Ради ЄХБ, а потім ще 17, в тому числі й з Київської церкви євангельських християн-баптистів. Відлучення проводилось на підставі вищезгаданих звинувачень. Це відлучення було проведено без відома помісних церков, членами яких були відлучені. Якщо взяти до уваги, що згідно з євангельсько-баптистськими принципами тільки помісна церква має право приймати та відлучати з церкви, то слід зазначити, що ці відлучення були проведені з порушенням євангельсько-баптистських принципів. Вони практично не мали ніякого значення, бо «відлучені» й далі залишалися членами своїх церков та звершували своє служіння. Це відлучення можна розцінювати як своєрідну реакцію на те, що брати та сестри не згодні з документами 1959 року в тих церквах, які пішли по шляху проведення цих документів у життя, також відлучались, поповнюючи лави прихильників Ініціативної групи.

1962 р. ВРЄХБ отримала пропозицію від Всесвітньої ради церков (ВЦР), створеної 1948 р., про приєднання до цієї організації та правила Я.І.Жидкова та А.Н.Стояна на засідання Центрального Комітету ВРЦ у Парижі. Наступного року Союз ЄХБ було прийнято до ВРЦ. Це викликало різну реакцію серед євангельських християн-баптистів. Переважна частина була налаштована проти будь-яких єкуменічних організацій, а тому засуджувала цей крок керівництва. Оргкомітет вбачав

¹ По пути возрождения. — С. 15.

в цьому ще один крок відходу Всесоюдної Ради ЄХБ від євангельської істини. Тому, незважаючи на формальне прийняття до складу ВРЦ, Союз євангельських християн-баптистів практично не брав участі у роботі цієї організації. Тим більше, що саме прийняття відбулось з формальним порушенням. Всесвітня рада церков формально є співдружністю церков, а тому прийняти рішення про входження євангельських християн-баптистів до цієї організації мав право тільки з'їзд. Слід зазначити, що 1992 р. було прийняте офіційне рішення про неучасть Євро-Азійської федерації ЄХБ як правонаступниці ВРЄХБ у ВРЦ.

Починаючи з 1963 р., Оргкомітет почав друкувати часопис «Вісник спасіння», який пізніше був перейменований у «Вісник істини». Наступного, 1964 р., було створено Раду родичів в'язнів, яка ставила перед собою завдання клопотати перед державними органами відносно позбавлених волі братів та сестер. Як родичі заарештованих, її члени, згідно з чинним законодавством, мали на це право. Також ця Рада родичів в'язнів почала видавати свій Бюлетень. Головою Ради родичів була Лідія Михалівна Вінс. Офіційно Оргкомітет, а потім Рада Церков ЄХБ заявляли про Раду родичів в'язнів як про незалежну громадську організацію. Лише 1969 р. Рада родичів в'язнів починає розглядатися як складова частина Ради Церков ЄХБ. Практично Рада родичів в'язнів була невіддільна від Оргкомітету з самого початку свого існування. Крім клопотань про звільнення заарештованих братів та сестер, Рада родичів в'язнів допомагала родинам в'язнів, навіть організовувала нелегальні дитячі християнські табори для дітей з родин в'язнів.

Слід зазначити, що на сторінках «Братського вісника» за 1961-1962 рр. неможливо знайти будь-яку інформацію про розкол у братстві. Тут трапляються лише деякі окремі повідомлення старших пресвітерів про те, що у тій чи іншій громаді були «духовні захворювання». Лише у другому номері часопису за 1963 рік, розповідаючи про свою поїздку до Сибіру, Я.І.Жидков неохайно пише про людей, які «не розуміють умов часу та вносять різномислення та некорисні суперечки у середовище нашого братства».¹

1963 р. до Ради у справах релігій з боку Всесоюдної Ради ЄХБ було

¹ Братский вестник. — 1963. — № 2. — С. 74.

подане прохання на проведення наради та проект її програми. Зрештою був отриманий дозвіл. Це відбулось, можливо, тому, що державна влада вже бачила реалізацію своєї мети по розколу братства. З'явилося два досить сильних та вороже настроєних табори в євангельсько-баптистському середовищі. Треба було дати можливість Всесоюзній Раді ЄХБ перейти на більш біблійні позиції і таким чином послабити опозиційний релігійний рух, який набрав сили.

15 по 17 жовтня 1963 р. у Москві відбулась нарада, на якій було присутню 450 осіб, 210 з яких мали право ухвального голосу. Від Оргкомітету в якості спостерігачів прибули Г.П.Вінс, Шалашов, М.Т.Шаптала та Г.І.Майборода. Було розглянуто проект нового Статуту та відбулось його прийняття. Новий статут, за оцінкою Я.І.Жидкова, базувався в першу чергу на Слові Божому та євангельсько-баптистському віросповіданні, «але й не без врахування законів нашої держави».¹ Положення 1959 р. та Інструктивний лист були відмінені. Згідно з новим Статутом, вищим керівним органом Союзу євангельських християн-баптистів був з'їзд, який скликався по мірі необхідності, але не рідше ніж раз на три роки. До проповіді мали право, крім пресвітера, допускатися й інші віруючі за дорученням пресвітера. Хоровий спів вважався частиною богослужіння. Прийняття нового Статуту розглядалось як можливість повернутися до Союзу тим, хто раніше вийшов з нього. О.В.Карев закликав всіх, хто відділився, до повернення в єдиний Союз ЄХБ.

У своїй звітній доповіді Генеральний секретар ВРЄХБ О.В.Карев приділив багато уваги міжнародній діяльності ВРЄХБ, про діяльність ініціативної групи та про розкол у братстві він тільки згадав, сказавши, що «це й так добре відомо у братстві». Більш докладно про це у своєму звіті сказав О.Л.Андріїв, відзначивши, що ініціативна група мала вплив у Донецькій, Харківській, Луганській та ще в деяких областях. Водночас вона не мала жодного впливу у Чернівецькій, Закарпатській, Тернопільській, Волинській, Рівненській та деяких інших областях. У своєму звіті він засуджував діяльність ініціативної групи як розкольницьку. Незважаючи на вимоги делегатів з'їзду, представнику Оргкомітету М.Т.Шапталі не було надано слова для оголошення звернення Оргкомітету до делегатів з'їзду.

¹ Братский вестник. — 1963. — № 6. — С. 8.

Головою ВРЄХБ знову обрано Я.І.Жидкова, а Генеральним секретарем — О.В.Карєва. У зв'язку з великою чисельністю делегатів та представництвом на нараді було запропоновано вважати її з'їздом. Наступний з'їзд було заплановано провести через три роки. Але з боку Оргкомітету з'їзд 1963 р. був сприйнятий негативно. Представники Оргкомітету вручили послання до з'їзду. Вони відмовились від пропозиції ВРЄХБ обрати декілька осіб для безпосередньої участі в роботі з'їзду. У новому Статуті, що був прийнятий на з'їзді, Оргкомітет вбачав «більш витончені тенета для братства». На з'їзді визнані неправильними дії керівництва деяких церков по відлученню тих, які не погоджувались з Положенням 1959 р. та Інструктивним листом. Це дало змогу повернутися до своїх церков багатьом незаконно відлученим членам. Також була створена комісія з примирення між ВСЄХБ та Оргкомітетом. Але вона була не життєздатна. Зроблено заклик на адресу менонітів, представники яких були присутні на з'їзді, щодо об'єднання. Практично, питання про входження менонітів у Союз було на цьому з'їзді вирішено: братські меноніти, з якими українсько-російські баптисти підтримували тісні стосунки впродовж усієї своєї історії, були прийняті до Союзу.

На початку 60-х рр. (з 1-го квітня 1961 р.) до нової редакції Карного кодексу УРСР була включена спеціальна стаття, яка вводила карну відповідальність за порушення закону про відділення церкви від держави та школи від церкви (ст. 138). Дане порушення каралося виправними роботами на строк до одного року або штрафом у розмірі до п'ятдесяти карбованців. Повторне ж порушення, звершене особою вже судимою за це, а також організаційна діяльність, спрямована на здійснення цих порушень, каралися вже позбавленням волі на строк до трьох років.

26 березня 1966 р. вийшла Постанова Президії Верховної Ради УРСР «Про застосування статті 138 Карного кодексу УРСР», яка роз'яснювала порядок використання цієї статті. Згідно з цією постановою під порушенням законів про відділення церкви від держави та школи від церкви розумілось: виготовлення з метою масового розповсюдження або масове розповсюдження звернень, листів та інших документів, в яких був би заклик до невиконання законодавства про релігійні культи; організація та проведення релігійних зібрань, процесій та інших церемоній культу, які

порушують громадський порядок; організація та систематичне проведення занять по навчанню неповнолітніх релігії; а також відмова громадянам у прийомі їх на роботу або в навчальний заклад, звільнення з роботи або відчислення з навчального закладу або інші суттєві обмеження прав громадян у зв'язку з їх відношенням до релігії. Не важко побачити, що більша частина цих пояснень була направлена проти діяльності Оргкомітету або Ради Церков, бо описувала саме те, чим Оргкомітет або Рада Церков займались. Також відомо, що багато хто з віруючих був засуджений по цій статті за свою релігійну діяльність, яка трактувалась владою як порушення чинного законодавства. Але ніхто не був засуджений за обмеження прав віруючих при прийомі їх на роботу або до навчального закладу. А такі обмеження були масовими. Взагалі віруюча людина не мала можливості розраховувати на будь-яку керівну роботу, а також на навчання у вищому навчальному закладі. А якщо вона все ж таки поступила до технікуму чи вищого навчального закладу, у будь-який момент її могли відрахувати. Лише декому пощастило закінчити вищі навчальні заклади, та й то переживши утиски та знущання з боку керівництва. Віруючу людину могли у будь-який час звільнити з роботи або примусити написати заяву про добровільне звільнення.

Віруючі, яких притягали до карної відповідальності, вже до суду знали, що якщо це було вперше, то їм дадуть п'ятдесят карбованців штрафу, а якщо вдруге, то три роки позбавлення волі.

До прийняття 138 статті, віруючих засуджували по статті за антирадянську агітацію та пропаганду, а організація недільних шкіл тягла за собою відповідальність по статті за розбещення неповнолітніх (справа М.І.Кабиша). Але й після введення в дію нового Карного кодексу заклик любити Бога трактувався як заклик проти Радянської влади й вів до відповідальності за антирадянську агітацію. Заклик до молитви за віруючих, що були позбавлені волі, трактувався як поширення вислівів, що паплюжать радянську дійсність, а будь-яка правова дискусія з працівниками міліції, які прийшли розганяти релігійне зібрання, як протидія правоохоронним органам, що тягло відповідне покарання (справа Я.Є.Іващенко). Щоб звинуватити віруючих у порушенні громадського порядку, влада часто вдавалась до звичайних провокацій.

Слід зазначити, що з 1985 р. була також передбачена адміністратив-

на відповідальність згідно зі статтею 212 Кодексу про адміністративні правопорушення за порушення законодавства про релігійні об'єднання. Адміністративна відповідальність згідно з цією статтею наступала у випадку ухилення керівників релігійних організацій від реєстрації, порушення встановлених законодавством правил організації та проведення релігійних зібрань, процесій та інших церемоній культу, а також організації та проведення спеціальних дитячих та юнацьких зібрань. Ці правопорушення тягли накладання штрафу у розмірі 50 карбованців. Якщо пригадати, що на той час середня заробітна платня складала 120-150 карбованців на місяць, а проведеним з порушенням встановлених законодавством правил вважалось кожне зібрання нереєстрованої церкви, тобто сума штрафів за місяць могла сягати 200 карбованців, то можна зрозуміти, що то було досить суворе покарання. Практично ця стаття була спрямована проти руху релігійних дисидентів.

Питання єдності євангельсько-баптистського братства розглядалось й на розширеному пленумі ВРЄХБ, який проходив 2-3 вересня 1964 року.

1965 р. ВРЄХБ запропонувала генеральному секретареві Оргкомітету Г.П.Вінсу зустрітися для співбесіди, однак з боку Оргкомітету було отримано відмову від зустрічі та переговорів. У листі Оргкомітету до ВРЄХБ від 23 березня 1965 р. зазначалось, що ВРЄХБ проводила у житті програму атеїзму по зруйнуванню Церкви зсередини, від проповіді були усунені тисячі дійсних служителів. Далі у листі говорилося: «За час вашого повоєнного керівництва Церквою тільки на Україні було зачинено більш ніж 800 громад євангельських християн-баптистів, а кількість віруючих зменшилась з 180 тисяч до 120 тисяч, тобто на одну третину зменшилось братство ЄХБ України».

Прихильники Оргкомітету почали активну та рішучу діяльність по відстоюванню прав віруючих, і це мало позитивний вплив на всю релігійну та громадську ситуацію у ті роки. Практично вони стали першими організованими дисидентами в Радянському Союзі, і їх діяльність надихнула багатьох представників інтелігенції на боротьбу за свої права.

На початку 1964 р. представники громад-прихильників Оргкомітету звернулись до Голови Президії Верховної Ради СРСР А.І.Микояна з проханням захистити їх від переслідувань. У квітні 1965 р. Крючков та

Вінс звернулись до Л.І.Брежнєва як Голови Конституційної комісії з проханням про конституційне закріплення прав віруючих, в тому числі й права на релігійну пропаганду. Аналогічне прохання було подане 1976 р. Голові Президії Верховної Ради СРСР М.В.Підгорному, а у 1977 р. Конституційну комісію, Президію Верховної Ради СРСР та у Раду Міністрів СРСР. Але на усі ці прохання віруючі не отримали позитивної відповіді.

У травні 1966 р. у Москві відбувся пікет делегатів громад Ради Церков біля будинку Центрального Комітету КПРС. Організаційну роботу по проведенню цього пікету очолили Г.П.Вінс та Д.М.Виноградський. 16 травня 400 делегатів, які представляли 130 громад, провели демонстрацію біля Кремля. Вони подали петицію на ім'я Генерального Секретаря ЦК КПРС Л.І.Брежнєва. Це було настільки несподівано для влади, що у перший день вона нічого не робила для розгону демонстрації. Лише на другий день демонстрацію віруючих було жорстоко розігнано. Віруючих били, хапали за волосся, кидали на бруківку. Після цього усіх їх автобусами та відвезли до в'язниці. Декого було заарештовано, але переважна частина отримала адміністративний арешт на 15 діб. У цей час з ними поводитись настільки жорстоко, що після повернення додому хто з них заявив про свій вихід з громад Союзу Церков. 19 травня у будинку ЦК КПРС були заарештовані Г.Вінс та М.Хорєв, які прибули туди для вияснення, що відбулось й за що заарештовано їх товаришів. Невдовзі було заарештовано й Г.К.Крюкова.

Подібна демонстрація у травні того ж року відбулась у Києві. Її також було жорстоко розігнано. Демонстрації відбувались і у деяких інших містах. Усі вони були криком відчаю, віруючі мусили йти на них, бо переслідування за своєю жорстокістю нагадували ті, які пережили євангельські віруючі у Росії наприкінці ХІХ ст. Траплялись навіть випадки вбивств віруючих. Іноді ці демонстрації не мали організованого характеру, а відбувались стихійно, коли влада робила спробу розігнати релігійне зібрання або заарештувати когось з братів. Тоді віруючі брались за руки та з релігійними піснями йшли через місто або супроводжували своїх товаришів до будинку міліції. Іноді звичайні похорони набували характеру демонстрації, особливо коли влада намагалась зупинити похоронну процесію.

У вересні 1965 р. у Москві пройшла нелегальна Всесоюзна нарада служителів церков ЄХБ — прихильників Оргкомітету. На ній було заслухано звіт про роботу Оргкомітету. Оргкомітет було перейменовано у Раду Церков ЄХБ, яка очолила новостворений Союз Церков ЄХБ. Було прийнято Статут Союзу Церков ЄХБ, а також заяву на ім'я уряду та звернення до церков євангельських християн-баптистів. До 1966 р. від Всесоюдної Ради ЄХБ відійшло більше ста церков під керівництвом ВРЄХБ (не рахуючи тих церков, які взагалі ніколи не належали до Союзу ЄХБ), що об'єднували більше десяти тисяч віруючих. Так сформувалось два союзи євангельських християн-баптистів.

Після арешту Крючкова та Вінса решта членів керівництва Ради Церков терміново провело нараду, на якій було обрано тимчасовий склад керівництва. Головою було призначено М.Т.Шапталу.

У цей період питання єдності обговорювалось практично на кожній нараді служителів церков під керівництвом Всесоюдної Ради ЄХБ. На обласній нараді пресвітерів у Харкові у листопаді 1965 р., крім 80 пресвітерів та керуючих громадами були присутні ще 25 осіб, які знаходились поза Союзом ЄХБ. Також і в Дніпропетровській обласній нараді пресвітерів та інших служителів були присутні служителі, які не знаходились у Союзі, причому трьом з них було надано слово практично на самому початку наради.

Після смерті у квітні 1966 р. О.Л.Андріїва старшим пресвітером по Україні Пленумом ВРЄХБ, який відбувався у Москві у травні того ж року, було призначено Миколу Миколайовича Мельникова, який з 1956 р. звершував служіння заступника старшого пресвітера по Україні.

4-7 жовтня 1966 р. у Москві відбувся черговий з'їзд Союзу ЄХБ під керівництвом ВРЄХБ. На ньому були присутні 478 делегатів з правом ухвального голосу (норма представництва становила: один делегат від 500 віруючих). Також були присутні 233 делегати з правом дорадчого голосу. Для вибору делегатів проходили обласні наради представників громад. Від Ради Церков на з'їзді були присутні Григорій Майборода та Юхим Коваленко. Вони зачитали заяву та звернення Ради Церков до з'їзду, в яких говорилось, що ні в яких нарадах, конференціях та з'їздах, які будуть проводитися під керівництвом ВРЄХБ, Рада Церков участі брати не буде. Усі заходи, рішення, документи нарад, кон-

ференцій, з'їздів, що проводяться під керівництвом ВРЄХБ, Рада Церков вважає недійсними. Напередодні з'їзду Рада Церков не тільки заявила про свою неучасть у роботі з'їзду, але й закликала своїх прихильників не брати участі у з'їзді. Незважаючи на це, на з'їзді, крім офіційних представників Ради Церков, були присутніх ще сорок вісім її прихильників, які мали можливість виступити у дискусії з поставлених на з'їзді питань. Через деякий час Григорій Майборода був відлучений Радою Церков за свою незгоду з її курсом на продовження розколу, після чого він помістив на сторінках «Братського вісника» (№4 за 1969 рік) свій лист-звернення до прихильників Ради Церков з закликом до єдності.

На цьому з'їзді керівники Всесоюзної Ради ЄХБ, які підписали документи 1959 р., відкрито покаялися та визнали свої помилки. Але Рада Церков це покаяння не визнала, хоча судити про істинність покаяння має право лише Бог. О.В.Карев у своїй промові на цьому з'їзді відзначив, що незважаючи на те, що у 1963 р. відмінено документи, які спричинили розкол у братстві, відокремлені не задовольнилися цим, але продовжували критикувати керівництво Союзу.

У звіті на з'їзді старшого пресвітера по Україні М.М.Мельникова відзначалось, що в Україні діяльність Ради Церков підтримує лише чотири відсотки віруючих. На початку 1966 року кількість відокремлених в Україні становила шість тисяч віруючих. Але за цей рік дві тисячі з них повернулись до своїх церков. На служіння старших пресвітерів було обрано двох колишніх прихильників Оргкомітету — В.Ф.Василенка (Вінницька область) та І.Д.Лайка (Чернігівська область). У складі української делегації на з'їзді було біля двадцяти осіб, які у минулому були прихильниками Оргкомітету. Відзначалось, що кількість прихильників «чистого баптизму» зменшилась до ста віруючих.

Після того, як представники Ради Церков зачитали свою заяву, до них звернувся Д.Д.Шаповалов. Слово було надане В.Ф.Василенкові та Є.О.Савенкові — проповіднику з Ростова, колишньому прихильнику Оргкомітету. Доповідь з оцінкою діяльності Оргкомітету зробив помічник Генерального секретаря ВРЄХБ С.П.Фадюхін. Виступило чимало колишніх прихильників Оргкомітету, які повернулися до Союзу. Делегати говорили про те, що у розділенні винні не тільки ВРЄХБ та

Оргкомітет, а деякі старші («страшні»)¹ пресвітери, які діяли адміністративно, не враховуючи думки церкви, несправедливо виключали з громад незгодних з їх діями, або звершували інші недостойні вчинки. Все це призводило до того, що ображені відходили та поповнювали лави прихильників Оргкомітету. У виступах колишніх прихильників Оргкомітету звучала думка про те, що їх праця в Оргкомітеті закінчилася 1963 р. у зв'язку з прийняттям нового Статуту братства. Генеральний секретар ВРЄХБ О.В.Карєв зробив заяву про те, що у випадку досягнення єдності, висвячення, звершені Оргкомітетом, будуть визнані, а висвячені Оргкомітетом служителі матимуть законне висвячення на служіння. Створено комісію для досягнення примирення, до складу якої увійшло п'ятнадцять авторитетних служителів, троє з яких з різних причин не брали участі в її роботі. Головою комісії обрано Воніфатія Ковалькова. По суті, було зроблено перший крок для досягнення єдності. Прийнято постанову з'їзду з питання єдності, а також закликає з'їзду до усіх євангельських християн-баптистів з цього питання. Вирішено оголосити 30 жовтня 1966 р. днем посиленої молитви про зупинення розладу у братстві.

На цьому з'їзді прийняте віровчення, розроблене І.В.Каргелем ще у 1913 р. Були внесені зміни до Статуту Союзу. Для допомоги старшим пресвітерам створювались «пресвітерські ради». Старші пресвітери повинні були звітувати про свою діяльність перед відповідними територіальними пресвітерськими нарадами. У новій редакції також підкреслювалась незалежність помісної церкви.

Члени Комісії з примирення здійснили ряд поїздок та мали більше двохсот зустрічей та бесід з «відокремленими». Робота комісії з примиренню мала позитивні наслідки. На одному з її засідань у 1967 р. відзначалось, що велика кількість «відокремлених» повернулась до своїх церков у Кіровограді, Харківській та Житомирській областях. У той же час говорилося й про заборону керівництва Ради Церков своїм прихильникам зустрічатися з представниками цієї комісії.

Ці події свідчать, що розмах нового дисидентського руху вийшов за межі, передбачені владою на початку 60-х років. Рада у справах релігії

¹ Братский вестник. — 1963. — № 2. — 1966. — № 6. — С. 70.

при Раді Міністрів СРСР не сподівалась такої стійкості та сили цього руху і зрозуміла, що вже не може керувати цим процесом. Тому вимушена була зробити деякі кроки назад. Так, завдяки активній позиції представників Ради Церков, усі віруючі (і перш за все члени церков ВРЄХБ) отримали більше свободи.

Щоб показати перевагу ВРЄХБ та можливості реєстрації, 1968 р. Рада у справах релігії дозволила відкрити в Москві Заочні біблійні курси ВРЄХБ. Безпосереднє керівництво ними було покладено на Артура Міцкевича — заступника генерального секретаря ВРЄХБ. У складі першого набору вчилася сто осіб. Навчання на курсах проходило впродовж двох, а потім трьох років. Протягом двадцяти років вони були єдиним навчальним закладом євангельських християн-баптистів. На курсах викладали переважно вітчизняні викладачі.

1969 р. відбулось чотири зустрічі між представниками ВРЄХБ та Ради Церков. Хоча ці зустрічі пройшли в більш-менш братській обстановці, ніякого порозуміння між ними не було досягнуто.

9 по 11 грудня того ж року відбувався черговий з'їзд Союзу ЄХБ, на якому також були присутні представники Ради Церков (Л.Ю.Коваленко). Г.П.Вінсу, Г.К.Крючкову, М.Т.Шапталі та деяким іншим керівникам Ради Церков були направлені персональні запрошення, але вони повідомили телеграмою про свою відмову брати участь у з'їзді гостей. Всього на з'їзді було присутніх 475 делегатів та 269 гостей. Біля 250 чоловік були представниками українських церков. З доповіддю з питань єдності виступив заступник голови ВРЄХБ С.Т.Тимченко. У ній відзначалось, що з 1963 р. до союзних церков повернулось більше десяти тисяч віруючих, у тому числі багато служителів, які й далі продовжують своє служіння. Заслухано звіт Комісії з примирення. Колишні прихильники Ради Церков Г.І.Майборода, П.П.Рак, О.Г.Попов та Я.Г.Стародубець публічно висловили вибачення за свої дії проти ВРЄХБ. Висловивши подяку Комісії з примирення за проведену роботу, з'їзд доручив продовжити цю роботу безпосередньо Президії ВРЄХБ. На цьому з'їзді у Статут Союзу було внесено зміни, згідно з якими з'їзд повинен був збиратися раз на 3-5 років.

У грудні 1969 р., після звільнення Крючкова, Вінса та деяких інших керівників і служителів Ради Церков, заарештованих 1966 р. у Тулі з

дозволу влади відбувся з'їзд Союзу церков ЄХБ під керівництвом Ради Церков. На цьому з'їзді було присутніх 120 делегатів. Тут були й представники зареєстрованих громад. Головою Ради Церков Г.К.Крючковим констатувалось, що «практично існує два братства». На цьому з'їзді Рада Церков визнала за можливе закликати громади до реєстрації на підставі повного дотримання принципу відділення церкви від держави. Тобто, мова йшла про недопустимість втручання влади у життя церкви. Відповідні пункти вносились до статутів церков, що подавались на реєстрацію, зокрема йшлося про підпорядкованість цих церков Раді Церков. Зрозуміло, що влада не могла погодитись з такою постановкою справи, а це вело до відмови в реєстрації. Можливо, на це й розраховувала Рада Церков: показати усім, що вона згідна на реєстрацію своїх церков на підставі принципів, що формально були проголошені самою державною владою, але сама влада не бажає їх виконувати та відмовляє в реєстрації. Відмови в реєстрації призвели до того, що 1979 р. було прийняте рішення про відмову від реєстрації.

Всесоюзна Рада ЄХБ розцінила рішення тульського з'їзду, особливо рішення про реєстрацію громад, як бажання увіковічити розкол. З іншого боку, на думку ВРЄХБ, це свідчило про те, що Рада Церков також прийшла до висновку щодо необхідності дотримання чинного законодавства.

1970 р. в деяких місцях (наприклад, у с.Старо-Животіві Віницької області) проводились спільні богослужіння прихильників ВРЄХБ та прихильників Ради Церков, на яких віруючі просили один в одного вибачення та виражали своє бажання далі працювати разом. Деякі старші пресвітери (наприклад, старший пресвітер по Одеській області Афанасій Цап) відвідували групи прихильників Ради Церков та проводили бесіди з ними. Це сприяло поверненню деякого з «відокремлених» до своїх церков. Хороші наслідки мала робота з примирення в Запорізькій області (старший пресвітер Я.К.Духонченко). За 1970 рік по Україні повернулось у свої церкви біля 400 віруючих з числа «відокремлених». Це викликало ріст відлучень Радою Церков віруючих, незгодних з політикою керівництва цього союзу та тих, що поверталися до союзних церков. У п'ятому номері «Братського вісника» за цей рік опубліковано відкритий лист Леоніда Коваленка Раді Церков,

в якому він критикував її за небажання піти на примирення з ВРЄХБ та закликав до цього кроку.

У травні 1970 року ВРЄХБ ще раз звернулась до керівництва Ради Церков про поновлення зустрічей, але не отримала відповіді. Наприкінці цього року із зверненням до усіх «відокремлених» братів та сестер — євангельських християн — баптистів щодо досягнення єдності звернулась група братів — колишніх прихильників Ради Церков, які вже були служителями союзних церков.

Але, зрештою, влада пішла на реєстрацію деяких церков з числа прихильників Ради Церков з метою розколу її лав. З початку 70-х рр. з'являється третій різновид євангельсько-баптистських церков: так звані «автономні церкви» (наприклад, церква на вулиці Генерала Пухова у Києві). Хоча керівництво цих церков запевняло Раду Церков в тому, що воно, незважаючи на реєстрацію, залишається відданим загальній справі, Рада Церков дуже негативно поставилась до факту їх появи, звинувативши ці церкви у зраді та у компромісі з державною владою. Вони автоматично були виключені зі складу Союзу церков ЄХБ під керівництвом Ради Церков. Однак ці церкви не увійшли до складу Союзу ЄХБ під керівництвом ВРЄХБ. Переважна більшість цих церков звернулась до реєстрації як до можливого перепочинку від нескінченних переслідувань. Реєстрація призвела до розколу у багатьох автономних церквах, з яких, звинувативши керівництво у зраді, вийшла молодь, залишаючись вірною лінії Ради Церков. У період з 1974 р. по 1980 рр. керівники автономних церков шість разів звертались до керівництва Ради Церков з проханням про зустріч, запевняючи у своїй єдності з не-реєстрованими церквами. Водночас у цих зверненнях містилась й критика деяких аспектів діяльності Ради Церков та пропозиції щодо покращення становища у братстві. Але Рада Церков жодного разу не дала відповіді на ці звернення. Лише 1974 р. для переговорів з керівництвом автономних церков були направлені І.Я.Антонов та М.Т.Шаптала. 1986 р. Г.К.Крючков заявив, що «Рада Церков не йде ні на які переговори» не тільки з ВРЄХБ, але й «з тими, хто побажав бути містком між Радою Церков та ВРЄХБ»¹, тобто з автономними церквами.

¹ Г.К.Крючков. Главное достояние пробуждения // Вестник Истины. — 1986. — № 3-4. — С. 8.

У жовтні 1972 р. Президія ВРЄХБ направила керівництву Ради Церков нову пропозицію щодо зустрічі для досягнення єдності, однак відповіді не надійшло. Аналогічний лист було відправлено й у березні 1974 р., але з попереднім результатом. Також у цей час звернення до «відокремлених братів та сестер» направила група служителів — колишніх прихильників Ради Церков.

На початку 7-х рр. (напередодні з'їзду Союзу ЄХБ під керівництвом ВРЄХБ у 1974 р.) до ВРЄХБ надійшов черговий лист від Ради Церков з пропозиціями відкласти цей з'їзд, щоб провести з'їзд на більш широкій представницькій основі, клопотати про звільнення прихильників Ради Церков, які знаходились у місцях позбавлення волі, вимагати визнання та легалізації Ради Церков. Після обговорення цих пропозицій було вирішено, що відкладання з'їзду не є доцільним, що його представництво є задовільним, бо для обрання делегатів проводились передз'їздовські наради та зібрання членів помісних церков. Для прихильників Ради Церков можливість брати участь у роботі з'їзду була надана на загальних умовах. Визнання та легалізація Ради Церков не входить у компетенцію ВРЄХБ, бо є компетенцією державних органів. Відносно клопотань за заарештованих прихильників Ради Церков відзначалось, що ВРЄХБ двічі направляла відповідні клопотання до Верховного суду СРСР, після чого багато братів та сестер було звільнено.

У грудні 1974 р. відбувся черговий 41-й з'їзд Союзу ЄХБ під керівництвом ВРЄХБ, який проходив під гаслом «Зберігати єдність духу в союзі миру» (Еф.4.3). На цьому з'їзді для представників Ради Церков були навіть залишені вакантні місця у ВРЄХБ та у її президії, однак Рада Церков відхилила це запрошення.

Напикінці травня 1975 р. ВРЄХБ направила черговий лист керівництву Ради Церков з пропозицією про зустріч, однак і цей лист залишився без відповіді. Питання єдності розглядалось й на пленумі ВРЄХБ, який відбувся 22-23 жовтня 1975 р. В свою чергу Рада Церков наказувала своїм прихильникам не погоджуватися на зустрічі та бесіди зі служителями ВРЄХБ, не відвідувати богослужіння реєстрованих церков, не допускати проведення своїх богослужінь у приміщеннях реєстрованих церков. Рада Церков забороняла своїм громадам реєструватися, і взагалі негативно ставилася до самого факту реєстрації. Од-

нак, незважаючи на ці заборони, деякі церкви все ж таки приймали рішення про реєстрацію. У 1976 р. до союзних церков повернулась група «відокремлених» у Донецькій області (м.Іловайськ та м.Ханженково). Усього ж по СРСР до реєстрованих громад повернулось 317 віруючих, багато громад стали на шлях автономної діяльності. 1977 р., відвідуючи Ростовську область, заступник генерального секретаря ВРЄХБ А.Й.Міцкевич через пресвітера Шахтінської церкви Ради Церков М.Г.Батуріна передав керівництву Ради Церков, що пропозиція ВРЄХБ про зустрічі залишається у силі. Однак М.Г.Батурін нічого на це не відповів. Після цього пошук шляхів до покращення взаємостосунків між ВРЄХБ та Радою Церков припинився.

На пленумі ВРЄХБ 1972 р. знову було звернено увагу присутніх на необхідність суворого дотримання чинного законодавства, бо «порушення цих законів може зачинити двері для нашої діяльності».¹ Слід зазначити, що в багатьох випадках на місцях віруючі практично йшли всупереч вказівкам ВРЄХБ, залишаючись у Союзі під її керівництвом: влаштувалися нелегальні недільні школи, проводилися й інші заходи, які виходили за межі діючого дискримінаційного законодавства. Так, 1966 р. у Харкові створено жіночий гурток при центральній церкві. Для керівництва гуртком було обрано К.М.Зайцеву, А.І.Аристову, Р.А.Шаповалову, Д.Є.Разумовську та інших. У зв'язку з тим, що жіноча робота у церквах була заборонена законодавством, до гуртка увійшло лише тридцять-сорок самовідданих сестер. Сестри допомагали хворим віруючим, разом вивчали слово Боже, відвідували будинки для осіб похилого віку. У зв'язку з нестачею коштів, сестри самі шили одяг та білизну. З 1970 р. стали проводити особливі сестринські служіння.

З 1971 р. почало свою діяльність нелегальне видавництво Ради Церков «Християнин», під егідою якого діяло декілька конспіративних друкарень. Правоохоронні органи дуже ретельно стежили за діяльністю цих друкарень і час від часу арештовували працюючих в них, конфіскували видруковану літературу. Водночас іншим конспіративним друкарням, нібито не знаючи про їх існування, дозволяли продовжувати роботу. Не було жодного випадку, щоб органи безпеки ліквідували усі дру-

¹ Братский вестник. — 1972. — № 5. — С. 71.

карні, тому що через існуючі друкарні вони ретельно стежили за діяльністю Ради церков та за її міжнародними контактами. Видавництво «Християнин» друкувало «Братський листок» Ради Церков, часопис «Вісник істини», «Бюлетень Ради родичів в'язнів», Євангелії, пісенні збірники та іншу духовну літературу.

З 1974 р. українське євангельсько-баптистське братство очолив Яків Кузьмич Духонченко, який з грудня 1968 р. був обраний старшим пресвітером по Запорізькій області, а з 1971 р. — членом ВРЄХБ. В тому ж 1974 р. на черговому з'їзді його було обрано заступником Голови ВРЄХБ. З 1975 р. він став членом Генеральної ради Всесвітнього союзу баптистів. Слід зазначити, що під його керівництвом була виконана робота по перекладу Нового Заповіту та Псалтиря українською мовою та інша велика робота по зміцненню євангельсько-баптистських церков України.

1975 р. заарештовано та засуджено Генерального секретаря Ради Церков Георгія Вінса на п'ять років позбавлення волі та п'ять років заслання. На посаду секретаря Ради Церков обрано М.Г.Батуріна. Але 1979 році Вінса разом з чотирма політичними дисидентами було обміняно на двох радянських шпигунів, заарештованих у США. Вінса було позбавлено радянського громадянства і вислано за кордон, але перебування за кордоном дало йому змогу безпосередньо інформувати світову громадськість про порушення свободи совісті у Радянському Союзі та про утиски віруючих. Слід зазначити, що керівництво ВРЄХБ з різних причин практично не мало можливості на офіційному рівні заявити про реальне становище віруючих у Радянському Союзі.

З виїздом Вінса за кордон було створене Закордонне представництво Ради Церков з певним завданням ознайомлення світової громадськості про дійсне становище віруючих у Радянському Союзі. Також Г.П.Вінсом була заснована місія, яка займалась перекладом російською мовою християнських книг, а також доставкою до Радянського Союзу Біблій та іншої релігійної літератури. Відбувся ряд зустрічей Г.П.Вінса з лідерами закордонних держав, у тому числі з президентом США Р.Рейганом. З одного боку, це призвело до активізації дій закордонних урядів та світової громадськості щодо покращення становища віруючих в СРСР. Але це також мало й негативні наслідки, бо влада звинуватила

віруючих у «контактах з імперіалістичними колами». Це вимусило Рад Церков звернутися до Г.П.Вінса з проханням припинити свою закордонну діяльність, що призвело до непорозуміння між ними. Слід відмітити, що 15 серпня 1990 р. Вінсу та ще деяким особам, висланим за межі Радянського Союзу за свої релігійні або політичні переконання, було поновлено радянське громадянство, і у листопаді того ж року Вінс зміг відвідати Радянський Союз.

1984 р. керівниками автономних церков підписано документ, який отримав назву «Братської згоди». Це було звернення до двох союзів: під керівництвом ВРЄХБ та під керівництвом Ради Церков. У зверненні містився стислий аналіз минулого, зокрема, зроблених кожним Союзом помилок, заклик до керівництва Союзів визнати ці помилки, попросити взаємного вибачення та об'єднатися. Крім цього, «Братська згода» містила й ідейні підвалини майбутнього Союзу незалежних церков. Наріжними принципами діяльності нового Союзу були: структурна незалежність або автономія помісної церкви та відокремлення від держави.

1985 р. відбувся черговий з'їзд Союзу ЄХБ під керівництвом ВРЄХБ. На ньому було прийняте нове віросповідання Союзу євангельських християн-баптистів, над проектом якого тривалий час працювала комісія ВРЄХБ під головуванням Я.К.Духонченка та А.М. Бичкова. Головою ВРЄХБ на цьому з'їзді було обрано В.Ю.Логвиненка.